
КОЛОДЯЖНА А.В.,
кандидат психологічних наук,
доцент, кафедра педагогіки
та методики професійного
навчання, Київський
національний університет
технологій та дизайну,
м. Київ

РОЛЬ ТВОРЧОСТІ У ПІДСИСТЕМАХ САМОСТАВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

У статті розглядається багатоаспектність поняття творчості, її сутнісний зміст. Зроблено аналіз існування взаємозв'язку творчих проявів особистості з підсистемами самоставлення.

Ключові слова: творчість, творча діяльність, творча особистість, творчі прояви, самоставлення.

В статье рассматривается многоплановость понятия творчество, его суть. Проанализирована взаимосвязь творческих проявлений личности с подсистемами самоотношения.

Ключевые слова: творчество, творческая деятельность, творческая личность, творческие проявления, самоотношение, аутосимпатия, самоуважение, самоуничижение.

The diversity of creation notion and its essence are viewed in this article. The interconnection of personality's demonstration of creation with self-attitude subsystems was analyzed.

Key words: creation, creativeness, creative personality, demonstration of creation, self-attitude, autosympathy, self-respect, self-humiliation.

Постановка проблеми. Вивчення самоставлення особистості зберігає свою актуальність у зв'язку з широким колом питань, пов'язаних з пізнанням механізмів, які виступають внутрішніми детермінантами індивідуальної своєрідності життєвої реалізації особистості. Проте недостатньо досліджено проблему детермінації підсистем самоставлення в залежності від здатності особистості до творчої діяльності, від її творчих проявів. Виявлення специфіки поєднання компонентів самоставлення особистості відповідно до її творчих проявів, спрямованості на творчу діяльність надає можливість поглибленого вивчення процесів формування та розвитку зрілої, адаптованої особистості.

Актуальність та стан розробки проблеми. Домінуюча потреба людини – потреба в реалізації самої себе, свого творчого потенціалу. Проблема розуміння творчості, творчої діяльності розробляли такі відомі фахівці з психології творчості, як А.Брушлінський, В.Клименко, О.Лук, В.Моляко, Я.Пономарьов, не кажучи вже про класичні праці Л.Виготського, О.Леонтьєва, Б.Ананьєва, Г.Костюка, С.Рубінштейна, Б.Теплова та інших авторів. Ідея творчості, яка визначається як досягнення людиною чогось значимого та нового, такого, що змінює світ, також є провідною в концепціях закордонних психологів Ф.Баррона, Х. Грубера, С. Дзвіса, Р. Стернберга, Т. Тардифа, Дж. Тилфорда, П. Торранса, К. Тейлора, Д. Фелдмана, Б. Хеннеси, котрі визнають єдність креативного процесу, продукту, особистості та середовища.

Творчість як складне, багатоаспектне утворення, іманентно притаманне кожній особистості, засноване на взаємодії внутрішньо-особистісних та зовнішньо-соціальних детермінант розвитку, є тією характеристикою людини, яка активізує її внутрішній потенціал, розширює сфери самореалізації та формує дослідницьку позицію

у відношенні до світу та себе.

Самоставлення активно вивчається представниками різних психологічних напрямків, але відсутній єдиний підхід до визначення феномену ставлення людини до себе, механізмів формування його та організованості структурних компонентів. Принципово важливим для розуміння механізмів становлення особистості, яка зростає, є підхід до розуміння емоційно-оцінного ставлення суб'єкта до себе і як до процесу, і як до результату.

Складність, багатогранність та недостатнє дослідження взаємозв'язку основних структурних компонентів самоставлення особистості з творчими проявами особистості зумовили актуальність статті *метою якої* є дослідження ролі творчості у підсистемах самоставлення особистості.

Виклад основного матеріалу. Саме завдяки переосмисленню людина стає зрілою особистістю, адже особистість завжди переживає себе як проект, усвідомлює свою перспективність. Здійснення життя як індивідуально-особистісного життєвого проекту базується на глибокому знанні, розвиненій самосвідомості й володінні системою засобів, методів, технологій програмування та конструювання. Цей процес не є пристосуванням до життя. Його сутність полягає у самовдосконаленні особистості, піднесенні її життєвих спрямувань[1].

На основі аналізу особистістю обставин свого життя, власних можливостей, співвіднесення між собою різних варіантів розгортання подій та свого впливу на них із наступним вибором одного з варіантів поведінки відбувається виділення життєвих задач та пошук їх розв'язання. Особистісний вибір є сутністю самовизначення особистості і водночас атрибутом людського буття та слугує відповідним моментом для логіки розгортання подальших подій життя людини.

Основною рушійною силою розвитку особистості, за Ш.Бюлер, є вроджене прагнення людини до самоздій-

снення, яке водночас є й процесом, і результатом життєвого шляху, усвідомленого, пережитого, структурованого часу життя, що постійно переосмислюється [5].

Життя активної, вільної особистості «...розкривається як система творчості, постійної напруги та подолання, постійного комбінування і створення нових форм поведінки», а саме в «...уявленнях людини про себе «дрімають» поняття здатності до творчості» [1]. У творчому проектуванні життя важливу роль відіграють самопізнання, самоставлення та самооцінка. Таким чином життєвий і творчий шляхи синтезуються, поєднуються в цьому творенні, побудові людиною самої себе.

«Самодіяльність, самозміна, саморозвиток» людини вітчизняні психологи (А.В.Брушлинський, В.О.Моляко, А.Б.Коваленко, Я.О.Пономарьов, В.А.Роменець, Т.М.Титаренко та інші) схильні розглядати як творчу діяльність [5]. Зважаючи на їх погляди можна зазначити, що з поняттям самоставлення тісно поєднана проблема творчості.

Творчість постає як специфічна форма діяння людини, а багатоманітність творчих проявів особистості класифікується за різними підставами. Зокрема, О.М.Моляко [7] виокремлює види творчості, що відповідають видам практичної та духовної діяльності, в яких індивід досягає не тільки навколишній світ, вчиться його організовувати, розуміти і певним чином взаємодіяти з ним, а й власну здатність до подібних взаємодій, межі та міру своєї самостійної та індивідуальної сили.

«Елементи творчості притаманні усім видам діяльності людини» [10], а тому творчість доцільно розглядати не як самостійний вид діяльності, а як її специфічну якісну характеристику. При цьому «рівень творчості виражається через характер діяльності...» [10]. «Тобто доцільніше буде говорити про «творчі дії», «творчі досягнення», «творчі прояви» у певному виді діяль-

ності, як міру активності суб'єктивного фактора..., окремі види і форми якої можуть характеризуватися більш чи менш високим рівнем творчості» [9].

Я.О.Пономарьов, незважаючи на різноманітність уявлень про творчість (А.В.Батюшков, В.М.Бехтерев, П.К.Енгельмейєр, О.Матейко, В.В.Савич та ін.) встановив зв'язки творчості з психічними властивостями особистості, проаналізував структуру психологічного механізму творчості та визначив цей феномен як «механізм розвитку». Дослідник зазначив, що в процесі творчості реалізуються можливості особистості, здійснюється їх розвиток. Процес творчості переживається суб'єктивно «...з психологічної точки зору важливим є саме створення будь-чого нового для даного суб'єкта, тобто мова йде про суб'єктивну новизну... Творчість – це діяльність, яка сприяє створенню, відкриттю будь-чого невідомого для даного суб'єкта». Творчі можливості особистості реалізуються в процесі самовираження й саморозвитку людини. Під творчим самовираженням розуміється здатність людини будувати свій внутрішній світ, своє світовідчуття, саму себе в цьому світі [9].

Інтенсивний внутрішній діалог як процес ставлення індивіда до себе як до іншого може виступати у формі творчих проявів. Так, самокритика творчої особистості спонукає її до діяльності (навчання, праці або самовиховання). Творчі прояви – це творчість особистості, яка виявляється у діяльності, оскільки ще Л.С.Виготський писав про те, що творчість виявляється там, де людина уявляє, змінює, відходить від стереотипів, створює хоч крихітку нового для інших або для себе [3].

Як творчий процес, як духовно-практичну діяльність особистості, спрямовану на творче проектування життя та його здійснення, життя людини розглядають українські вчені (Л.Ф.Бурлачук, Ф.Ю.Василюк, П.П.Горностай, Л.В.Сохань, Л.Г.Терлецька, В.О.Тихонович та інші). Цей про-

цес є одночасно й процесом самовдосконалення. Творчість розуміється як засіб самотворення та самореалізації людини, які пов'язані з певними особистісними станами, переживаннями, властивостями. Творчість людини – це не лише створення творчого результату, але й побудова суб'єктивного творчого світу з власним простором та часом в єдності свідомих та несвідомих, індивідуальних та колективних начал. А тому індивідуальна творчість життя є процесом створення та відтворення нових уявлень і поведінкових моделей власного життя в реальному життєвому процесі [12].

Найголовнішою проблемою при вивченні творчості є проблема носія творчого начала, особистості, яка творить. Серед західних психологів вагомий внесок у розуміння природи творчої особистості зробили Дж.Гілфорд, Д.Дьюї, А.Маслоу, Т.Рібо, Р.Стернберг, З.Фрейд, Е.Фромм, К.Юнг та ін.. Визначенню поняття творчої особистості у вітчизняній науковій літературі присвячено роботи Б.Г.Ананьєва [2], Л.С.Виготського [3], В.В.Клименко [5], В.О.Моляко [7], Я.О.Пономарьова [9], В.А.Роменця [10], Т.М.Титаренко [12] та інші.

Представники зарубіжної психології, зокрема гуманістичної, вбачаючи в творчості вищу людську потребу, прояв особистісної інтеграції, розглядають творчу особистість як особистість, що самоактуалізується (А.Маслоу), продуктивну особистість (Е.Фромм), людину, що функціонує «повноцінно» (К.Роджерс). В роботах вітчизняних дослідників творча особистість розглядається в аспекті інтелектуальної ініціативності (Д.Б.Богоявленська) та активності (Н.В.Кичук, Я.О.Пономарьов), через зв'язок творчої особистості із самовдосконаленням в професійній діяльності (Н.В.Кузьміна), через її творчий потенціал (П.Ф.Кравчук, Н.В.Кичук) тощо [5].

Творча особистість, на думку В.І.Андрєєва [5], – це такий тип особистості, для якої характерна стійка, висо-

кого рівня спрямованість на творчість, мотиваційно-творча активність, які виявляються в органічній єдності з високим рівнем творчих здібностей в одній або кількох видах діяльності. Можна стверджувати, що людина, здатна проникати в сутність ідей і втілювати їх всупереч усім перешкодам аж до отримання практичного результату, є особистістю з високим рівнем творчих проявів.

Особистість, яка розкривається у творчій діяльності, вважає О.І.Кульчицька [5], має спрямований інтерес до певної галузі знань ще з дитячих років; зосереджується на творчій роботі, спрямовує себе на обраний напрям діяльності; має високу працездатність; підпорядковує творчість духовній мотивації, стійка, непоступлива у творчості, навіть уперта; захоплена роботою. О.І.Кульчицька відмічає, що творчі люди мають високу мотивацію до успіху, поспішають жити, причому, головним мотивом є прагнення реалізувати ідею – цьому підкоряються сила волі, мислення та діяльність.

В.О.Моляко [7] зазначає, що однією з найважливіших якостей особистості з високим рівнем творчих проявів є прагнення до оригінальності, до нового, заперечення звичного, уміння аналізувати явища, порівнювати їх, швидко й легко засвоєння теоретичних знань і способів діяльності, систематичність і самостійність у роботі, стійка зацікавленість нею.

Т.Амабайл та М.Коллінз [5] включають до складу особистості з високим рівнем творчих проявів самодисципліну, здатність відкласти задоволення, персеверативність (багаторазове повторення) в ситуаціях фрустрації, незалежність суджень, терпимість до невизначеності, високий ступінь автономності, відсутність гендерних стереотипів, інтернальний локус контролю, схильність до ризику, високий рівень самоініціації та прагнення виконувати завдання найкращим чином.

К.Мартіндейл [5] вважає, що особистості з високим рівнем творчих

проявів характеризуються широким колом власних інтересів, вони відкриті новому досвіду та надають перевагу новизні.

О.М.Лук [5] виділяє у особистості з високим рівнем творчих проявів властивостей такі характерні якості: готовність до ризику, імпульсивність, незалежність суджень, нерівномірність успіхів при вивченні різних навчальних предметів, почуття гумору, самотність, пізнавальну скрупульозність, неприймання на віру, сміливість уявлення та мислення.

Проблеми творчості розроблялись у працях Д.Б.Богоявленської, М.М.Гнатка, В.М.Дружиніна, В.В.Клименко, О.І.Кульчицької, О.М.Матюшкина, В.О.Моляко, Я.О.Пономарьова, В.В.Рибалко та інших[5].

Сам акт творчості можна розглядати як суб'єктивний вияв індивіда. Творчість – це «вихід, шлях, напрямок руху особистості в розвитку від залежності до незалежності, самостійності й активності. Це шлях розкриття власного потенціалу й самореалізації» [9]. Тому важливою є проблема зв'язку цього феномена з іншими психічними явищами. Пізнання таких зв'язків, що дозволяє виявити багатоаспектність творчості, проникнути в її сутнісний зміст, лежить в основі стимулювання творчих проявів особистості.

Це вказує на можливість існування взаємозв'язку творчих проявів особистості з підсистемами самоставлення, оскільки саме в ньому відображається особистість як суб'єкт діяльності.

Самоставлення розуміється автором роботи як утворення, складність будови якого обумовлена багатоплановістю і глибиною життєвих відносин особистості. Змістовний аналіз структурних компонентів самоставлення дозволяє виділити дві різні за семантичним змістом спільно функціонуючі підсистеми: «оцінну» та «емоційно-ціннісну» (концепція С.Р.Пантілєєва), які складають єдину систему та впливають одна на одну.

Емоційно-ціннісна підсистема са-

моставлення реалізується через категорії самоцінності, самоприйняття, самоприхильності, які за своєю суттю є емоційними проявами особистості (К.О. Альбуханова-Славська, В.М. М'ясіщев, С.Л. Рубінштейн та інші) [6]. Тому можна припустити, що вона тісно пов'язана з емоційними властивостями особистості та її творчими проявами.

Оцінна підсистема самоставлення реалізує себе через категорії відкритості, самовпевненості, самокерівництва та відображеного самоставлення, які можна вважати детермінантами самозміни та саморозвитку (В.О.Моляко [7], Я.О.Пономарьов [9], В.А.Роменець [10], Т.М.Титаренко [12] та інші). Тому припускається, що ці категорії самоставлення найповніше будуть розкриватися в творчих проявах особистості та взаємопов'язані з її емоційними властивостями.

Підструктури ставлення до себе надають особистості не лише можливість сприймати себе як даність, отримувати знання про себе, але й, в першу чергу, оцінювати свої властивості за певними критеріями з метою самозміни. Емоції як відображення мотивів та результатів діяльності існують або у вигляді усвідомлених та неусвідомлених переживань, або в чітко усвідомлених емоційних станах та реакціях. Усвідомлення власних емоцій виконує не тільки функцію регуляції діяльності та поведінки в цілому, але й функцію саморегуляції, яка спрямована на корекцію власних особистісних властивостей.

Висновки. Творча діяльність є важливою умовою розвитку самоставлення, оскільки має дві взаємопов'язані сторони – зовнішньо-результативну (результати навчальної успішності студента) та суб'єктивну. Саме суб'єктивна сторона творчої діяльності прямо пов'язана з компонентами самоставлення особистості студента.

Самоставлення розуміється автором роботи як утворення, складність будови якого обумовлена багатопла-

новістю і глибиною життєвих відносин особистості. Змістовний аналіз структурних компонентів самоставлення дозволяє виділити дві різні за семантичним змістом спільно функціонуючі підсистеми: «оцінну» та «емоційно-ціннісну» (концепція С.Р.Пантілеєва [8]), які складають єдину систему та впливають одна на одну. Нагадаємо, що оцінна підсистема самоставлення містить в собі відкритість, самовпевненість, самокерівництво та відображене самоставлення особистості. Емоційно-ціннісна підсистема складається із самоцінності, самоприйняття та самоприхильності.

Суб'єктивна сторона творчої діяльності складається з особливостей сприймання певної ситуації, її відображенні у свідомості. Впродовж онтогенезу, завдяки розвитку свідомості, передусім усвідомлення власних особистісних властивостей та можливостей, зростає рівень суб'єктності людини (за Л.С.Виготським) [3]. Складна взаємодія зовнішніх (ситуація творчої діяльності, певна її спрямованість) та внутрішніх чинників (ступінь сформованості компонентів самоставлення, осмислення творчого процесу, рівень креативності) призводить до форму-

вання суб'єктивних утворень, які знаходять своє вираження, передусім в емоційній сфері особистості.

Творча діяльність виступає, як правило, основним джерелом позитивних емоцій. Емоційно забарвлені смисли, які виникають у творчості, усвідомлюються і взаємодіють з компонентами самоставлення.

Перспективи подальших досліджень.

Аналіз та систематизація тематичних проблем творчої реалізації особистості надає можливість не лише глибше зрозуміти теоретичні проблеми творчості, але й дозволить регулювати та корегувати процес розвитку творчої особистості, її життєтворчості.

Творчість повинна стати нормою професійної діяльності та нормою підготовки до неї, тобто кожен фахівець має бути творчим фахівцем. Звичайно, рівні творчої діяльності завжди будуть різними, оскільки в кожному конкретному випадковій творчі можливості кожного конкретного працівника детерміновані його задатками, здібностями, обдарованістю чи навіть талантом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Абульханова-Славская, К. А. Развитие проблем психологии личности в 80-90 годы [Текст] / К. А. Абульханова-Славская // Психологическая наука в России XX столетия: проблемы теории и истории. Под ред. А. В. Брушлинского. – М. : Издательство «Институт психологии РАН», 1997. – С. 331 – 367.
2. Ананьев, Б. Г. Психологическая структура личности и ее становление в процессе индивидуального развития человека [Текст] / Б. Г. Ананьев // Психология личности : в 2 т. Т. 2. Хрестоматия. – Самара : Издательский Дом «БАХРАХ-М», 2004. – 544 с. – С. 7 – 94.
3. Выготский, Л. С. Педагогическая психология [Текст] : научное издание / Л. С. Выготский; Под ред. В. В. Давыдова. – М. : АСТ : Астрель : Люкс, 2005. – 671 с. – Библиогр.: с. 660 – 663
4. Данилюк, І. В. Проблеми творчої особистості в працях В.А. Роменця [Текст] / І. В. Данилюк // "Ars vetus – ars nova": В.А. Роменець. – Київ: Гнозис, 2001. – с.247 – С. 128-132

5. Колодяжна, А. В. Актуальні проблеми творчої особистості в сучасній психології. [Текст] / Колодяжна А. В. // Проблеми особистості в сучасній науці: результати та перспективи досліджень. – Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Серія «Соціологія. Психологія. Педагогіка». – Тематичний випуск №1. / Відп. ред. : І. П. Маноха – К. : Гнозис, 2009. – 412 с. – С. 34 – 37.
6. Колодяжна, А. В. Теоретичні проблеми вивчення природи самоставлення. [Текст] / А. В. Колодяжна // Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України «Проблеми загальної та педагогічної психології» / За ред. С. Д. Максименка. Том 12, част. 6. – К., 2010. – 508 с. – С. 130 – 138.
7. Моляко, В. А. Психологические проблемы творческой одаренности [Текст] / В. А. Моляко ; Украинский Дом экономических и научно-технических знаний общества «Знание» Украины. – К. : [б.в.], 1995. – 52 с. – (Библиотечка специалиста).
8. Пантилеев, С. Р. Самоотношение как эмоционально-оценочная система [Текст] / С. Р. Пантилеев. – М. : Изд-во МГУ, 1991. – 108 с.
9. Пономарев, Я. А. Психология творчества [Текст] : избранные психол. труды / Я. А. Пономарев ; Академия педагогических и социальных наук, Московский психолого- социальный ин-т. – М. : [б.и.] ; Воронеж : Модэк, 1999. – 480 с. – (Психологи Отечества : избранные психологические труды: В 70 т.).
10. Роменець, В. А. Психологія творчості [Текст] : навч. посібник / В. А. Роменець ; 3-тє вид. – К. : Либідь, 2004. – 288 с.
11. Столин, В. В. Уровни и единицы самосознания [Текст] / В. В. Столин // Психология самосознания. Хрестоматия. – Самара : Издательский Дом «БАХРАХ-М», 2007. – 672 с. – С. 123 – 155.
12. Титаренко, Т. М. Життєвий світ особистості : у межах і за межами буденності [Текст] / Т. М. Титаренко. – К. : Либідь, 2003. – 376 с.